

bul edenlerle yeni bir antlaşma yapıldı. Emevîler zamanında oldukça önemli rol oynayan ve Abbâsîler devrinde bazı imtiyazlara sahip olan Cerâcîme, Halife Mütevekkil-Alellah döneminde (847-861) cizye ödemek zorunda kaldı ve sınır boy-larında istihdam edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "cerâcîme" md.; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), I, 236; Belâzûrî, *Fütûh* (Müneccid), s. 189-193; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 796, 1185; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 123; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (trc. Arif Müfit Mansel), Ankara 1943, I, 273; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 88 (burada Merdeîler yerine yanlışlıkla Maronîler yazılmıştır); *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 588; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 37-38 (burada da Merdeîler yerine Mârûnîler yazılmıştır); G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 109, 115-116, 123; Hitti, *İslâm Tarihi*, II, 324; a.mlf., *Târîhu Sûriye ve Lübnân ve Filistin* (trc. Kemal Yâzıcı), Beyrut 1959, II, 52-54; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 16-17; "Cerâcîme", *İA*, III, 104; H. Lammens, "Merdeîler", a.e., VII, 757-759; M. Canard, "Djârâdjima", *EJ* (Fr.), II, 468-469.

MUSTAFA FAYDA

CERÂYE

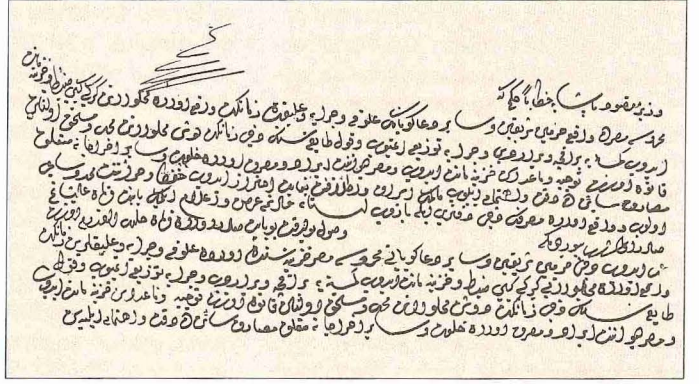
(الجرایة)

Mısır'da ve Haremeyn'de hizmet gören idarecilere, ulemâya, askerlere ve fakirlere Mısır hassa ambarından ayrılan aynı tahsisat.

Cerâye Arapça bir kelime olup "hak edenlere ayrılan bir nevi sadaka" (sada-ka-i câriye) anlamına gelir. Önceleri İslâm devletlerinde görevlilere, askerlere, ilim erbabına, fakirlere ve hayır müesseselerine günlük çeşitli gıda maddeleri tahsis edilir ve buna "er-revâtibü'l-câriye" adı verilir. Cerâye tabirine ise ilk defa Mısır eyaletine ait Osmanlı vesikalarında, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tahsis edilmiş muayyen bir miktar hububatı ifade eden bir anlamda rastlanmaktadır.

Söz konusu vesikalara, cerâye ve alik (yem) defterlerine göre Mısır cerâyesi, umuma ve ileri gelenlere mahsus olmak üzere (âm ve hâs cerâye) iki kısma ayrılmıştı. Hububattan günlük ve aynı olarak tahsis edilen umumi cerâye Mısır'ın mîrî hazinesinden maaş alan devletin her görevlisine ve askerlere, hayvanlarının yemiyle beraber eyaletin hassa ambarından verilir. Ayrıca bu tahsisat dev-

Mısır'da boşalan cerâye tahsisatlarının dağıtılmayıp hazinece zaptına dair bir hüküm (BA, MD, nr. 89, s. 88, hk. 219)

lete hizmeti geçenerle ve yararlılığı görülenlere reislerinin arzlarıyla bir vazifenin boşalması halinde verilir, ardından tezkireleri kendilerine gönderilir, uygulanması için de Mısır beylerbeyine ve defterdarına bununla ilgili emirler yollanır; bunların isimlerinin, cerâyelerinin miktarının ve bunu ne şekilde tasarruf ettiklerinin cerâye defterlerine kaydedilmesi istenirdi.

Tayin edilen cerâyenin miktarı Mısır ambarının durumuna, hak sahiplerinin rütbe ve nüfuzlarına göre tesbit edilirdi. Mısır beylerbeyinin cerâyesi 250-500 erdeb* buğday civarında olup eyalet kadısının 20-30, defterdarın 40-50, muhafaza beylerinin 30-40, emekliye ayrılmış beyler, dergâh-ı âlî çavuş ve müteferrikalarının 30 erdeb civarındaydı. Ayrıca bunlar kendi tahsisatlarından bir miktarı hassa ambarından cerâyeleri olmayan kişilere, idarecilere ve askerlerine de ihsan edebilirlerdi.

Cerâye alanlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar tahsis edilen cerâyelerini ancak ellerindeki tezkireleri göstermek suretiyle sağlayabilirlerdi. Mısır eyalet merkezinde bulunanların günlük cerâyeleri hassa ambarından haftada bir kere kendileri veya kendi adlarına vekilleri tarafından alınırdı. Eyaletin diğer bölgelelerinde çeşitli hizmetleri görenlerin cerâyeleri ise ya kendilerine diğer ihtiyaçlarıyla beraber aylık olarak gönderilir, ya da o vilâyetin mîrî topraklarından "kulfe" adı altında bir çeşit vergi (her fed-dân* dan bir cerâye) olarak alınırdı. Görevleri Haremeyn, Yemen ve Habeşistan'da olup maaşlarını Mısır hazinesinden alan devlet adamları ve maiyetindekilerin cerâyeleri de altı aylık veya bir yıllık olarak bir görevli vasıtasıyla kendilerine ulaştırılırdı.

Cerâye tahsisatı bunu alan şahsın vefatı halinde kesilir, eğer geride vârisleri varsa gönderilen emir gereğince cerâ-

yeleri şer'î kanunlar çerçevesinde kendilerine yeniden verilir ve bunlar eyaletin cerâye defterlerine kaydedilirdi.

Haremeyn cerâyesi adıyla bilinen özel cerâye ise Mekke şerifine (yılda 600 erdeb), kadısına (400 erdeb), şeyhülharemine (250 erdeb) ve nâibine; Medine kadısına (200 erdeb), şeyhülharemine (250 erdeb), nâibine ve oralarda görevli bazı memurlara tahsis edilirdi. Her yıl Mısır'dan çıkan Haremeyn surre*siyle beraber gönderilen bu cerâye Haremeyn mücâvirlerinden ulemâ, meşâyih ve fukaraya verilir. Ayrıca bazı cami ve zâviye gibi müesseseler sadakaya benzer tarzda cerâyeden faydalanabilirdi. Yine Mısır'da kale erlerinin cerâyeden tahsisatları vardı.

XVI. yüzyılın sonlarında cerâye sahipleri bir yolunu bularak kendileri hayatta oldukları halde tahsisatlarını çocuklarına ve hanımlarına bırakıp başka görevler elde etmeye çalıştıklarından Mısır hassa ambarı büyük bir sıkıntı içine düştü. Bunun da tesiriyle Mısır'daki idareci ve görevliler için cerâye temini zorlaşınca her yıl Haremeyn'e gönderilen cerâye tehir edilir, bazan da hiç gönderilemezdi. Bu gibi yolsuzluklar ve özellikle XVII. yüzyılda devlet merkezinin içine düştüğü malî buhran sebebiyle boşalan cerâyenin Mısır hazinesine aktarılması emredildi. Ancak bu durum istenilen sonucu vermedi. Çünkü daha önce cerâyenin Mısır ambarından tayin edilmesi emredildiği halde bu defa Mısır hazinesinden tahsis imkânı ortaya çıkmış, böylece devletin mîrî hazinesine yeni bir yük binmiş ve birçok problemin baş göstermesine sebep olmuştu. Önceleri hesapları ayrı yapılan cerâyelerin muhasebesi Mısır mîrî hazinesinin genel muhasebesine karışarak eyaletin ve devletin malî durumu üzerinde menfi bir rol oynadı, daha sonra da giderek önemini kaybetmeye başladı.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "cerâye" md.; BA, MD, nr. 22, s. 191; nr. 25, s. 262; nr. 47, s. 239; nr. 49, s. 28; nr. 56, s. 203; nr. 58, s. 302; nr. 61, s. 113; nr. 64, s. 34; nr. 65, s. 25, 59, 180; nr. 68, s. 39; nr. 70, s. 68, 97, 211; BA, MD-Zeyl, nr. 3, s. 50, 984; BA, KK, nr. 109, s. 3, 24; nr. 165, s. 108; BA, MAD, nr. 2425; TSMA, nr. E 664/25, 5581, D 664/6, 7549; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a‘şâ*, IV, 51; Barkan, *Kanunlar*, s. 379-380, md. 36; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton 1962, s. 220-222; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrre Emirleri*, Ankara 1972, s. 15; Pakalın, I, 280.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

CERBÂ

(الجربا)

Ürdün'de Amman'a bağlı bir köy.

Ezruh'un kuzeyinde, Busrâ'yı Kızıldeniz'e bağlayan eski yol üzerinde Şerât dağlarının yakınındaki vadide kurulmuş bir köy olan Cerbâ, Tebük Seferi sırasında İslâm hâkimiyeti altına alındı (9/630). Cerbâ ve Ezruh halkının temsilcileri Eyle Piskoposu Yuhanna ile birlikte Tebük'te bulunan Hz. Peygamber'in huzuruna geldiler ve her yıl receb ayında 100'er dinar cizye ödemeyi kabul ederek İslâm hâkimiyetini tanıdılar, kendi dinlerini de muhafaza ettiler. Hz. Peygamber bu iki köy halkına can ve mal emniyetlerini garanti altına alan ortak bir ahidnâme verdi. Her iki köy halkına ayrı ayrı ahidnâmeler verildiği de rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in Cerbâ, Ezruh ve Eyle bölgelerinde yaşayan gayri müslimlerle yaptığı bu anlaşmalar, Tebük Seferi sırasında nâzil olan cizye âyetinin (et-Tevbe 9/29) ilk defa uygulandığı anlaşmalar olması sebebiyle önemlidir.

H. Lammens, kaynak zikretmeksizin Cerbâ halkının, Hz. Peygamber'e Eyle piskoposu ile beraber gelmeleri dolayısıyla yahudi değil hıristiyan olduğunu ileri sürmektedir. Ancak İbn Sa'd Cerbâ ve Ezruh halkının yahudi olduklarını söylemektedir (et-Tabakât, I, 291).

H. Peygamber cennetteki Havzu'n-nebî'nin büyüklüğünü bu iki yerin büyüklüğüne benzeterek ifade etmiş ve "Şüphesiz önünüzde Cerbâ ile Ezruh arası kadar geniş bir havuz vardır" demiştir.

Haçlı seferleri sırasında Selâhaddin-i Eyyübî 1182 yılında Dimaşk'a karşı düzenlediği bir sefer esnasında karargâhını Cerbâ'da kurmuştu. Daha sonraki devirlerde Cerbâ'nın adına pek rastlanmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Rikâk", 53; Müslim, "Fezâ'il", nr. 2299/34-35; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 1031-1032; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 525; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 289-291; Belâzürî, *Fütûh* (Müneccid), I, 71; Bekrî, *Mu'cem*, I, 130-131; II, 374-375; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1388/1968, I, 129-130; II, 118; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 227-228; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 281, 356, 370-371, 660; a.mlf., *el-Vecâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 118-119; H. Lammens, "Cerbâ", *IA*, III, 105; D. Sourdel, "al-Djarbâ", *EI*² (Fr.), II, 473.

MUSTAFA FAYDA

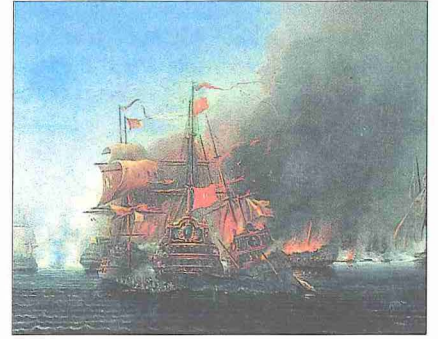
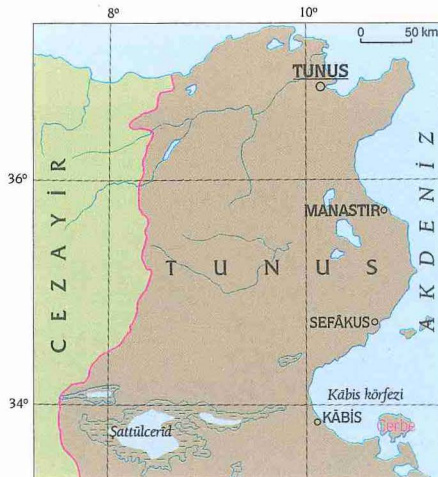
CERBE

(جربة)

Akdeniz'in
Tunus kıyılarında bir ada.

514 km² yüzölçümü ile Mağrib karasularının en büyük adası olan ve Tunus'un doğusundaki Kâbis (Gabes) körfezinde ana karadan 2 km. uzakta yer alan Cerbe'nin en yüksek noktası ancak 55 metreye ulaşır. Kuzey kıyıları genellikle düz olan adanın boğazın en dar yerinde karayolu ile Tunus'a bağlanmış olan güney kıyıları daha fazla girintili çıkıntılıdır. Arazi killi kum taşı ve kireç taşından oluşmuştur. Tipik Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü adada tahıl ziraatı ve bağcılık yapılır; ayrıca hurma, zeytin, portakal üretilir. Halkın geçiminde balıkçılık, süngercilik ve inci avcılığı önemli yer tutar. Çömlekçilik ve dokumacılık, geleneği olan eski el sanatlarıdır; özellikle battaniye dokumacılığı gelişmiştir.

Cerbe

Cerbe Deniz Muharebesi'ni tasvir eden Nûri Paşa'nın yağlı boya tablosu (İstanbul Deniz Müzesi)

Adanın nüfusu Berberiler, Araplar ve yahudilerden oluşur. "Şelha" denilen Berberî lehçesinin hâkim olduğu Cerbe'de konuşulan dil Tunus'ta konuşulandan farklıdır. Sayısı 284'e varan camileri tipik bir mimari karakter arzeder.

Klasik çağ yazarlarının Pharis, Phla ve Meninx adlarıyla bahsettikleri Cerbe Fenikeliler zamanında iskân görmüş, daha sonraları Kartacalılar'ın ve Romalılar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Romalılar'dan Vandallar'a, onlardan da Bizanslılar'a geçen ada İslâm orduları tarafından ilk defa 47 (667) yılında Ruveyfi b. Sâbit el-Ensârî tarafından fethedilmiştir. Daha sonra hıristiyanlarla sürekli savaş sebebi olan Cerbe bir ara Sicilya Normanları'nın eline geçmiş, fakat 555'te (1160) Muvahhidî Hükümdarı Abdülmü'min adayı tekrar fethetmiştir. 683'te (1284-85) Sicilyalılar tarafından işgal edilen ada önce papalığın mâlikânesi olmuş, daha sonra Sicilya Krallığı'na bağlanmıştır. Sicilya valilerinin kötü idaresine karşı ayaklanan halk 1334'te Sicilyalılar'ı adadan kovmuştur. 1480 yılına kadar Hafşiler'in idaresinde kalan Cerbe bu tarihte istiklâline kavuşmuş, kanlı iç çatışmalardan sonra emirlik olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Cerbe adası ile ilk münasebetleri, XV. yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. O sırada Cerbe hâkimi bulunan Ebû Zekeriyâ Yahyâ tâbi olduğu Tunus Sultanlığı'na karşı başkaldırarak idareyi eline geçirmişti. Ebû Zekeriyâ devrin Osmanlı Padişahı II. Bayezid'e gönderdiği mektupta, Trablusgarp'ı zapteden düşmanın Cerbe'ye de saldırdığını fakat alamadığını belirterek, "Siz bizim halifemizsiniz, destek bekliyoruz, kullarınızı ihmal etmeyiniz" demiş ve Trablusgarp'ın geri